

Årringen 2012

Annual Review No 16 of The Arboretum &
Botanical Gardens, University Museum of
Bergen, The University of Bergen

ISSN: 0809-5213

Journal home page:

<https://www.uib.no/universitetshagene/66488/%C3%A5rringen>

Hortus conclusus

Frauke Materlik, Cité des Arts, studio 1548, 18 rue de l'Hôtel de Ville,
75004 Paris (e-post: frauke@fraukematerlik.eu)

To cite this article: Materlik, F. 2013. – Hortus conclusus.
– *Årringen* 20 2 (16): 119–126.

Published March 2013

Hortus conclusus

Frauke Materlik, Cité des Arts, studio 1548, 18 rue de l'Hôtel de Ville, 75004 Paris (e-post: frauke@frauquematerlik.eu)

Flyet står på rullebanen og venter på take-off-signal. Luften vibrerer, det bråker og stinker. Jeg er nettopp kommet forbi den første døren og befinner meg bak muren. Jeg venter på å møte gartneren.

Et kunstprosjekt kan være ensbetydende med å fortelle en historie, stille spørsmål, invitere til undring og uventete oppdagelser i et felt mellom estetikk, natur- og kulturvitenskap. Tilsvarende kan gjelde for en hage; å anlegge og pleie en hage er (utover det håndverksmessige) en kunstnerisk utfordring hvor form, farge, proporsjoner og materialer skal supplere, kontrastere og kommunisere med hverandre. En hage er i konstant og naturlig forandring, gjennom årstidene like mye som gjennom tidens løp.

Verden på den andre siden av muren er utestengt, synlig over oss et lite utsnitt av himmelen. Vokteren låser opp enda en dør, og vi kommer inn i det innerste området. Flyet rett over oss er på vei inn for landing.

Med min utstilling *Hortus conclusus* ved kunstforeningen i Langenhagen i Tyskland forteller jeg historien om hemmelige og lukkede hager. Jeg benytter meg av materialer og inspirasjon fra Milde, i kombinasjon med en svært uvanlig hage i fengselet i Langenhagen.

Inn for landing: Himmelen over Langenhagen fengsel (foto: Frauke Materlik).

*Hortus conclusus, mid-
delformat på duratrans
lyskasse. 50×50×12cm
(foto: Frauke Materlik).*

Utstillingen ble arrangert i forbindelse med byens 700-års jubileum. Kuratoren Ursula Schöndeling bestemte seg for å legge vekt på

glemte og hemmelige steder i byen. Utstillingen skulle ikke kun vises i kunstforeningens lokaler, men også på utradisjonelle steder som ved friluftsbadet, i byarkivet, på kjøpesenteret, ved det psykiatriske sykehuset og aldershjemmet 'Eichenpark' (eikeparken). 'Eichenpark' minner om Hagavik på Os. Institusjonen ble anlagt i 1862 som sykehjem for 'sinnslidende barn'. Den består av et stort antall bygninger, hager og en landskaps-park slik at hele område kan fungere som en selvstendig by i byen. Parken blir fortsatt hyppig benyttet av pasienter, barnehager og byens befolkning forøvrig. Jeg valgte å vise mine arbeider i det nedlagte kirkerommet og tidligere likhus.

Ingen av de andre innsatte får lov til å være i det innerste grønne rom, kun gartneren. Han har jobbet der i 11 måneder og tre uker og ryddet steiner, klippet kanter og fjernet ugress. Om en uke er han ferdig med sin ettårige straff. Han sier: Når jeg er ute, fornemmes tiden på en annen måte.

Hortus conclusus er latin og betyr 'stengt' eller 'lukket hage'. Betegnelsen kan spores tilbake til Det gamle testamente, Høysangen 4,12: 'En stengt hage er min søster, min brud, en stengt hage, en forseglet kilde.' En romantiserende fortolkning forklarer at en lukket hage skjerner fra verdslige omgivelser og fremhever den vertikale forbindelse mellom hagen og himmelen, fokuserende på det avgrensede grønne på jorden i motsetning til det uendelige blå i himmelen: 'In the enclosed garden the sensuous world of the garden is made more sensuous still' (Aben, de Witt 1999).

Problemstillingen om hagens kobling til eller adskillelse fra omgivelsen er et gjengående tema i hage- og landskapsarkitekturens historie.

*Hortus conclusus, mid-
delformat på duratrans,
lyskasse. 50×50×12cm
(foto: Frauke Materlik).*

Det finnes kun få fysiske skillelinjer mellom Arboretet og Botanisk hage på Milde og omgivelsene. Arealet avgrenses hovedsaklig av sjøkanten, skogen, veien og noen lave hekker. Et større visuelt eller fysisk inngrep og grensemarkering har ikke blitt etablert, det finnes ingen gjennomgående gjerde. Området er i den bemerkelsesverdige situasjon å være tilgjengelig og åpen for publikum døgnet rundt. Jeg husker flere telefoniske henvendelser fra såvel norske som utenlandske besøkende som spurte om åpningstider til Botanisk hage, og deres overraskelse da jeg forklarte at de kunne komme når de ville. Og at det hele i tillegg var gratis. Det er ingen port som låses til et bestemt klokkeslett eller vaktmannskaper som oppfordrer til å forlate hagen, som f.eks. ved Botanisk Have i København, eller Muséhagen i Bergen sentrum som er omgitt av det tidstypiske gjerde. På Milde derimot finnes kun inngangsportaler i smijern som står ulåste og åpne – som en invitasjon til å komme innenfor. 'Fægri vannvisjon', en godt skjult bro som stikker ut i Mildevannet, gjør opplevelsen av vannsonene mulig. Den skaper myke, glidende overganger mellom land og vann og fungerer som bindeledd mellom elementene. Dermed kan den også tolkes som symbol for hele Arboretet og Botanisk hage og overganger mellom avdelingene, dens hemmelige hjørner, skjulte rom og åpne arealer. Til tross for den sjenerøse åpenheten finnes også områder på Milde som ikke mange andre enn de ansatte har kjennskap til.

Fengselet og flyplassen i Langenhagen er direkte naboer og deler samme gjerde. Begge områder er strengt bevoktet. Sosialpedagogen fra fengselet forteller historien over en kopp kaffe: Bygningen og det tilhørende arealet ble benyttet av militæret på 1930-tallet. Deler ble ødelagt under krigen og gjenoppbygget. I forbindelse med verdensutstillingen EXPO i Hannover i år 2000 ble husene omdannet til en fengselsin-

Hortus conclusus, middelformat på duratrans, lyskasse. 70x70x12cm (foto: Frauke Materlik).

stitusjon. Man regnet med kriminelle handlinger begått av utenlandske gjester som man ønsket å sende hjem så fort som mulig. Fengselets beliggenhet rett ved siden av flyplassen syntes som en fornuftig

løsning. I løpet av EXPO-perioden ble én person med utenlandsk opprinnelse fengslet i Langenhagen. Det er plass til 120 innsatte. Nå benyttes bygningen til kortvarig soning, en periode på opptil ett år. En annen avdeling huser asylsøkere som har fått avslag på søknaden, og som sendes tilbake til sitt hjemland. Det er kun noen få innsatte, og fengselet skal nedlegges om få år.

Bygningene er satt opp i hestekoform. Det store friarealet i midten er omgitt av høye gjerder. De har tjent som beskyttelse for et flaggermushabitat som står på listen over fredete naturområder. Dessverre veltet noen av de gamle trærne under stormen

for noen år siden. Resten ble felt av grunneieren, Hannover Langenhagen Airport. Gjerdet beskytter en glemte

Hortus conclusus, lyskasser i utstillingsrommet (foto: Frauke Materlik).

hage som de innsatte ikke får adgang til. Gartneren pleier hagen etter sine beste evner. Når han har sonet ferdig er hagen overlatt til seg selv igjen.

I tillegg til det store utearealet rommer Milde også tre veksthus, en viktig ressurs for hele virksomheten. De brukes blant annet til formering, pleie og lagring av utallige planteslag. Det blir tatt vare på sjeldne og opprinnelige arter samt genressursplanter. Her blir det tørket frø som er høstet i Arboretet og Botanisk hage, og det gjennomføres spireforsøk. Perioden om våren er alltid mest travelt, når det produseres sommerblomster til utstillingen på Solåkeren og grønnsaker til nyttevekstfeltet. En stor avdeling i veksthuset har stått nærmest uforandret over lengre tid: fikensamlingen.

Planter og frø ble samlet på ekskursjoner av nylig avdøde professor Cornelis Christiaan Berg. Det er omtrent 120 forskjellige arter i veksthuset, og de eldste fikenplantene stammer fra 1980-tallet. Dermed har Arboretet og Botanisk hage noen eksemplarer av fikentrær som er rundt 30 år gamle!

Fikensamlingen lever et nærmest hemmelig liv i veksthuset, som er bygget av gjennomlysende, ikke gjennomsiktede vegger. Fra utsiden kan man ikke gjette seg frem til hva som befinner seg på innsiden. Fikenavdelingen er ikke tilgjengelig for publikum: en hortus conclusus?

Utstillingslokalet i eikeparken består av en lang gang og en rekke små rom. En stor lyskasse med fotografiet fra fikensamlingen henger rett ovenfor inngangen. Bildet fra det frodige grønne i kontrollerte veksthusomgivelser står i sammenheng med den like frodige og planlagte landskapsparken 'Eichenpark' rett utenfor. Vis-à-vis bildet av fikenplantene vises tre fotografier fra hagevandringen i fengselet med gartneren. Hemmelige og lukkede grønne rom med hver sin historie og uavklarte fremtid.

Hortus conclusus nevnes som sagt i Bibelen; det samme gjelder for fiken. Planten er preget av sterk symbolikk, et tegn på at mennesket hadde spist frukten fra treet og blitt forvist fra paradiset. Fikensamlingen er "det nærmeste du kommer en tropisk regn-

*Substitut.
Prunus, Betula,
Larix, Cedrus,
Picea satt sammen,
festet med ståltråd (foto:
Frauke Materlik).*

Hortus conclusus, 25 petriskåler med forskjellige frø og aksesjonsnummer (foto: Frauke Materlik).

skog på Milde" skrives det på universitetets hjemmeside, men samtidig diskuteres, når samlingen skal legges ned. I august i år kunne det oppleves en uventet interesse for fikensamlingen: Et filmteam kom på besøk og benyttet fikenplantene i veksthuset som bakgrunn for et reality-show. Gruppen hadde vært på opptak i sydlige strøk og oppdaget etter hjemkomsten at filmmaterialet var ufullstendig. En ny reise til syden var utelukket og 'Mildes tropiske regnskog' kunne brukes som erstatning.

Tidsbegrensede forskningsprosjekter utgjør en del av arbeidsoppgaven i en botanisk hage. Ikke alt kan samles på. Før det fattes en endelig avgjørelse angående fikensamlingen hadde det vært interessant med en mer generell og gjerne tverrfaglig drøftelse av fremtidige målsettinger og visjoner for Arboretet og Botanisk hage. Enkle spørsmål kan åpne opp for nytenkende retninger: Hva kunne være hagens oppgave i vår tid og i tiden fremover? Hvilke temaer og plantegrupper ønskes å fokusere på? Kunne noen områder åpnes eller formidles på en annen måte?

Botaniske hager kan vise til en århundrelang historie. Deres opprinnelse spores tilbake til medisinske hager som f.eks. i antikken ved Lyceum i Athen hvor Aristoteles (384-322 f.Kr.) benyttet hagen til dyrking av medisinerplanter og tilhørende undervisning. Ifølge BGCI – Botanic Gardens Conservation International - beskrives oppgaven i den internasjonale agendaen for botaniske hager slik: "A botanic garden is a garden containing scientifically ordered and maintained collections of plants, usually documented and labelled, and open to the public for the purposes of recreation, education and research." Da Muséhagen i Bergen ble anlagt for mer enn 100 år siden, var plantevalget og målsettingen preget av tidsånden: 'Men ellers gikk det mye i det norske' med 'stor vekt på det nasjonale' (Fægri & Jørgensen 2000). Mye har skjedd. Oppgaven til botaniske hager redefineres og tilpasses i tråd med aktuelle utviklinger, utover forskningen er 'conservation, sustainable use, tourism and recreational activities, production of marketable plant-based products and services for improvement of human well-being' blitt en del av arbeidsoppgavene.

Mens noen botaniske hager i europeiske land er truet med nedskjæringer eller lukking, går utviklingen i andre regioner i motsatt retning. Der er det et statussymbol og tegn på vekst å kunne anlegge botaniske samlinger: I Oman bygges en ny hage på 420 ha, den største i den arabiske verden. "There is a hot tide of development of botanical gardens in China", hvor botaniske hager oppfattes som 'hallmark of civilization' (Zhou 2006). Det finnes rundt 160 botaniske hager i Kina, og det bygges stadig flere.

Også i Oslo satser man på fornyelse og utvikling i form av et nytt veksthus; planleggingen er i full gang. Visjonen er 'en arena for formidling av verdens plantemangfold, hvordan det har blitt til, og hvilken betydning det har for dagens mennesker'. I tillegg til botaniske temaer skal også geologi, paleontologi og zoologi presenteres og formidles. Man ønsker å arbeide med 'folkeopplysning om verdens natur og for naturvitenskapelig forskning. På denne måten vil universitetet bidra aktivt for å øke interessen for og rekrutteringen til disse fagene' (Online 2012).

I det bakerste rommet i utstillingslokalet viser jeg frø av sommerblomster og nyttevekster. Det er en kombinasjon av kjemisk behandlede frø, pelletert og farget i neongrønn eller gul og naturlige frø som kan minne om små koster eller sneglehus. Frøene blir presentert i petriskål med hvert sitt aksjonsnummer, en hortus conclusus i miniatyr. Det er tankevekkende at mange besøkende ikke hadde kjennskap til at forskjellige plan-

Hortus conclusus, frø i petriskål (foto: Frauke Materlik).

Hortus conclusus, frø i petriskål (foto: Frauke Materlik).

ter har forskjellige frø. Det hersket uvitenhet om at frø ofte blir behandlet med kjemiske midler – mot f.eks. soppsykdom under spiring, som samtidig gjør at frømateriale blir giftig, slik at det må håndteres med gummihansker.

For en videre eksistens og utvikling av en botanisk hage er det nødvendig med et tilbakeblikk, en evaluering av den aktuelle situasjon og å rette blikket fremover.

Det handler ikke om en konkurranse mellom forskning og vitenskap mot underholdning og rekreasjon. Lysten til å oppdage uventede rom, å bli invitert innenfor hortus conclusus kan skape varige minner, viten og bevissthet. 'En metode til at gjøre opplevelsen sterkere er at anvende former og elementer, der vel er kendte i forvejen, men ændret nettopp så meget, at beskueren bliver overrasket og tvinges til at se nærmere paa dem' (Rasmussen 1957). En botanisk hage som fascinerende sted og møteplass mellom forskning og reality-TV – det handler om å plassere frø for en fremtidig frodig utvikling. Det skal bli interessant å følge med i utviklingen på Milde.

Litteratur

- Aben, R. & De Witt, S. 1999. – *The Enclosed Garden. History and Development of the Hortus Conclusus and its Reintroduction into the Present-day Urban Landscape.* – 010Publishers. Rotterdam.
- Rasmussen, S. E. 1957. – *Om at oppleve arkitektur.* – København
- Fægri, K. & Jørgensen, P. M. 2000. – Musehagen 100 år – i Moe, D., Salvesen, P. H. & Øvstedal, D. O. 2000. *Historiske hager.* – Fagbokforlaget, Bergen.
- Zhou, Lijing. 2006. – *Botanical Gardens in China.* (online) [http://ag.sfasu.edu/UserFiles/File/HORTICULTURE/Botanical Gardens in China.pdf](http://ag.sfasu.edu/UserFiles/File/HORTICULTURE/Botanical%20Gardens%20in%20China.pdf)
- International Agenda for Botanic Gardens in Conservation*, 2000. – Botanic Gardens Conservation International. U.K. (online) in: www.bgci.org/files/All/Key_Publications/interagendaeng2580.pdf

Nettsteder

- www.oman-botanic-garden.org
- www.uib.no/arboretet/plantesamlingene/veksthuset/fikensamling
- www.nhm.uio.no/besok-oss/botanisk-hage/veksthus/nytt-utstillingsveksthus/glass/

Hjertelig takk til avdelingsleder Else Jorunn Melstokkå!!

Frauke Materlik jobbet ved Botanisk hage på Milde første gang i 1997. Hun er utdannet staudgartner ved Herrenhäuser Gärten i Hannover og har mellomfag i kulturformidling ved Universitetet i Bergen. Som landskapsarkitekt (MA University of Greenwich) og kunstner (MA Central Saint Martins) har hun gjennomført prosjekter i Skandinavia og en rekke andre europeiske land. Hun liker fortsatt å komme tilbake til Milde hvor hun kjenner igjen trær og stauder som hun plantet for mer enn 10 år siden. Se www.fraukematerlik.eu